

много безкритичен, за да поеме „Критически път“ на Фрай.

Никола Георгиев

„ПРОЗА И ВРЕМЕ“

от СИМЕОН ХАДЖИКОВСЕВ

Изд. „Бълг. писател“, 1972, 132 с.

Втората книга на Симеон Хаджиковсев „Проза и време“ се чете със смесено чувство. От една страна, тя представлява нова крачка напред за автора, от друга, повтаря допускани вече слабости. Посветена на особено силно изявената в последните години белетристика, тя прави опит да обхване цялостния литературен процес, да очертае основните му насоки, да покаже най-характерните му явления.

Първата част на книгата, озаглавена „Младата българска белетристика през последните години“, има претенции да изпълни тази задача. Авторът насочва вниманието ни към един значителен по време (в рамките на съвременността) период — от 1956 до 1971 г. Подходил от определена обществена позиция, Симеон Хаджиковсев оценява историческата значимост на последното петнадесетилетие, а оттам и на литературната му продукция. Авторът е ограничил изследването си главно върху най-младите белетристи, дебютирали след 1966 г. Задачата му е трудна и за съжаление недокрай осъществена. Да се отграничи едно „поколение“ в съвременността означава способност да се дистанцира литературният процес, да се познават в пълнота съответните творци, написаното от тях, да се концентрира вниманието върху анализа на конкретни художествени постижения, да се отसेе типичното, характерното, определящото за периода, да се открие истински ценното, което ще надживее днешния момент. При това Хаджиковсев оставя настрана увърдените по-рано имена, които биха служили като стабилен център, обединяващ многобройните и разнородни явления на най-младата ни белетристика.

Преди всичко авторът е потърсил жанровата определеност на съвременната ни проза, тенденциите в смяната, възраждането или запазването на жанровите форми. Намерена е приемствеността на най-младите от превърналите се вече в традиция творчески експерименти на Йордан Радичков, Ивайло Петров, Дико Фучеджиев, Генчо Стоев; посочват се индивидуални сходства, характеризирани са жанровите предпочитания на всеки от разглежданите писатели.

Отделено е място на проблемата за регионалната литература, която ярко и категорично се наложи с творчеството на Хайтов и Радичков и влияе на цялостния колорит на съвременната ни литература. Наред с изявените в тази насока млади белетристи — Димитър Вълев и Георги Мишев — авторът намира благотворното влияние на „котловинната“ литература върху други творци, където регионът присъствува като елемент в една много по-сложна философска система и кореспондира с проблемите за смисъла на човешкия живот и различния нравствен пълнеж на ред понятия, далеч от големия град.

Нататък Хаджиковсев се спира последователно на отделни автори, представя творчеството им до 1971 г. и анализира по-значителното в него, определя мястото на всеки от тях в литературния процес, като се основава на най-характерните му художествени прояви и като търси паралели с по-възрастните, с установени вече позиции писатели. Тук би следвало да изискваме по-голяма прецизност в подбора на творбите, който често е доста произволен.

Георги Мишев е представен с изявените си предпочитания към проблеми с актуален обществено-етичен характер. Коментарът на творчеството му точно определя авторския натюрел и идейния му диапазон, но е съвсем фрагментарен. Интересни са наблюденията върху стилните похвати и характера на речта, където внимателният анализ, насочен към откриване на положителното, е съчетан с подчертана зискателност.

„Може би е излишно да се доказва, че присъствието на тази репортажна актуалност прави стила не само по-беден, но и по-небрежен. Увлечен в телеграфния стил, в подобни случаи Г. Мишев греша и спрямо граматиката, и спрямо семантиката на словото, и спрямо изобразяваните обекти“ (с. 20—21).

По-подробно е представена поезията „Матриархат“ с новаторството в композиционно-стилните похвати — „отворената“ структура, специфичната трактовка на темпоралния процес, кинематографичните ефекти от характерните слобки между отделните епизоди на основата на една връзка от сложен материално-визуално-временен или идеен вид. Цитираните моменти (с изключение на третия) не са най-подходящите за доказване на кинематографичното свързване. Те илюстрират по-скоро „всевиждащото око“ на автора, разглеждано от теорията на литературата (да си припомним успоредните сцени с разговорите на Наташа с графиня Ростова и на Пиер Безухов с Андрей Болконски във „Война и мир“). Това, че киното е възпрело този похват, не му придава кинематографичен характер. Описателно-повествователният монтаж стои много близко до литературата. Друг е въпросът за паралелния, ритмичния и идейния монтаж и въпреки че това са въпроси на киното, една

по-голяма точност в това отношение не би била излишна.

На основата на сходство в остротата на обществено-етичната проблематика и привързаността към родния пейзаж Хаджиковев преминава от Г. Мишев към Димитър Вълв, един от най-изявените регионалисти сред младите. На повестта му „Ярост“ е определено място сред най-талантливите произведения на съвременната ни белетристика. Наред с формалните ѝ достойнства Хаджиковев е анализирал сложната тема за класовата ненавист в съвременността и белетристичния ѝ еквивалент. На сполучливо очертаната основна идейна доминанта е дадено самостоятелно тълкуване, основано на неособича, но смислена аналогия с многообразно разработената тема за „трагическата вина“.

Цялостната идейна оформеност на творчеството на Дим. Вълв е потърсена в ред разкази от сборниците „Покрайнина“ и „Ние, величествата“. Мимоходом са дадени и лаконични оценки на разказите, които се отличават с точност, но не надхвърлят ролята си и не могат да претендират за изчерпателност. Макар и само споменати, посочени са жанровите отлики, допълнителните идейни ядра, своеобразието на художествения израз, подчертаната кинематографичност на стила, склонността към обогатяване на словесната палитра в областта на осезателно-обонятелните образи.

И към Дим. Вълв критикът има определени препоръки. Не са му убягнали нито известни слабости в композицията (повестта „Южияк“), нито еднотипността в отделни епизоди, съпътствувана често от неорганизираност, нито стилните несъвършенства. Като основен недостатък се изтъква неспособността на Вълв да надмогне наивистичното отъждествяване с елементарните реакции на героя си и увлечението по художествени експерименти, резултатът от които е понякога неприятно несполучлив. Въпреки тези слабости С. Хаджиковев изразява вярата си в безспорните му качества на белетрист.

Представен е и нашумелият в последните години белетрист Дончо Цончев. И у този самостоятелен в тематично и художествено отношение творец С. Хаджиковев търси приемствеността от по-старото поколение. В такъв аспект повестта „Мъже без вратовръзки“ се разглежда в тематична връзка с произведения като „Небето на Велека“ и „Гневно пътуване“ на Дико Фучеджиев. От друга страна, авторът намира общата линия на развитие в цялостното му творчество, която започва именно от тази повест — противопоставянето на лвата типа обществено поведение и епизодичните, оформили се по-късно като основни теми за спорта и за отношението човек — природа. Хаджиковев отбелязва благоприятната почва за художествена реализация на тези въпроси умнието за тънк психологически рисунок,

ритъм на повествованието, майсторски диалог и оригинални пластични решения. Авторът представя и сборниците „Това наоколо“, „Червените слонове“ и „Опасни типове“. В „Това наоколо“ са оценени изключителното жанрово многообразие и новаторство в модерната интерпретация на приказното есе, ориентацията към „аз - разказа“, отговарящ в най-голяма степен на специфичния му творчески почерк. В този сборник Хаджиковев открива отново начало на ред теми, намерили по-подробна и задълбочена разработка в следващите му произведения. Такава връзка се прави между „Лов на метли“ и „Туземката“, от една страна, и „Хубавата Мария“ от сборника „Червените слонове“, от друга; между „Командирът“ и „Не ми е студено“, между „Голямата победа“ и „Роман на коледа“.

Трите новели от „Червените слонове“ С. Хаджиковев оценява като постижение както в психологическия анализ на съвременника и сложните проблеми на социалистическия морал, така и в доизграждането на авторския стил. С известно разочарование критикът посреща книгата „Опасни типове“ — слабостите, свързани с недозряснени идейни хрумвания, неуплътнени художествени решения, необосновани край контрасти, увлечението в употребата на жаргона, което неминуемо води до обедняване на фразата.

Самостоятелно място в книгата е отделено и на Лиляна Михайлова — една от интересните и самостоятелни фигури в младата ни белетристика. Привидната в сравнение с Георги Мишев, Димитър Вълв и Дончо Цончев конвенционалност на стилно-композиционните похвати не е възпрепятствувала достойната оценка на точната ѝ наблюдателност, майсторско фабулиране, съвършен детайл, психологизъм, деликатното внушаване на авторската идея по принципите на параболата и алегорията.

Макар и встрани от общите прояви на най-младите творци, творчеството на Л. Михайлова следва основните тенденции в развитието им. С. Хаджиковев вижда тази общност в жанровите ѝ предпочитания (късия разказ, дългия разказ, новелата) и тематиката. Наред с анализа на сборниците „Жени“ и „Къща при завоя“ авторът е показал развитието на основната тема в творчеството на Л. Михайлова — темата за българската жена. Показани са различните проявления на този образ — различни по възраст, по социално положение, по лична съдба. Интересна е и проблемата за съвременното еснафство и собственическата му стихия. За нейна илюстрация авторът е избрал разказите „Сама“, „Завръщане“ и „Прах“.

От „Поколение — 66“ (болшинството от представените белетристи са дебютанти през 1966 г.) е и Кольо Николов. Характеристиката му е отново фрагментарна и непълна, макар и с точни попадения.

„К. Николов влезе в литературата със своя тема... Това беше новото самочувствие

на юношата и младежа, израснали в условията на свободното социалистическо общество. Неговите герои носят особено очарование с милата си непосредственост, непретенциозното си остроумие и един чисто юношески копнеж по новото и неизвестното“ (с. 64—65).

Отбелязани са и двата типа реализация на романтичното начало, кинематографичността в разрешаването на ред образи и конструкционни цялости, специфичният лексикален и граматически строй, интерпретацията на традиционните жанрови форми.

Дадени са по-кратки или по-подробни оценки на най-младите — Димитър Яръмов, Любен Петков, Станислав Стратиев, Банко Банков, Димо Димовски, Рашко Сугарев, Владимир Зарев и Георги Марковски.

Втората глава, озаглавена „Преображенията на романтичното и антиромантичното“, разглежда творчеството на Андрей Гуляшки, Камен Калчев и Павел Вежинов, литературното поколение, което се появи през втората половина на 30-те години и донесе неизбежните черти на класово-борческата литература. Насочването на творческата им енергия към пристрастие в отражението на съвременността представлява едно от най-крупните явления в литературния живот. Авторът проследява модификацията на романтичното в творчеството им като идейно-психологическа категория.

С. Хаджикосев ни запознава с проявенията на романтичното в произведенията на А. Гуляшки, като изтъква едновременно богатството на жанрови форми и разнообразието в изразните похвати. За илюстрация на разработката си авторът избира „Един ден и една нощ“ и „Романтична повест“.

Осмилянето на романтичното като нравствена и естетическа категория намира основния си израз в образа на главния герой — Боян Атанасов — и в широко използваната от това поколение творци тема за равностметката в „Един ден и една нощ“. Образът на Атанасов се тълкува като реакция срещу несъвършенството в нашата епоха, като чувствителна струна, която отзвучава на най-лекото сътресение между идеал и реалност, но романтичният характер се проявява не в традиционното бягство от действителността, а във все по-здравото свързване с хората. Тази жизнена алтернатива се оправдава от вътрешното преосмисляне на идеала, подчинено в повестта на характерните като творческа инвенция на Гуляшки ретроспективни паралели. Хаджикосев търси и други прояви на романтичното, предимно в стилизираните похвати — в тази светлина е анализиран лейтмотивният символ (разъфналата черешка); заглавието на повестта наемква за намерението на автора да преосмисли романтичното и да намери съвременните му измерения; от друга страна, загатва за опита му да видоизмени употребата на някои белетристични похвати, характерни

за романтиците (в случая мотива за случайността и съпадението.)

„Премното са тези поразителни случайности и съпадения, за да упрекваме писателя в немош на въображението или в неумение да фабулира. . . . Това навежда на мисълта за скрита условност (разр. С. Х.) в употребата им, за използването им не като интригуващ двигател на действието по подобие на романтичната бутафория, а с по-особени цели“ (с. 108).

Интимното очарование на повестта С. Хаджикосев намира в колебанието между приказната новела и аналитичната психологическа проза и в съчетанието на приказно-сентименталните акценти със спотания ироничен план на повествованието. На тази основа той оценява пластичния, вътрешно-обемн, динамично напрегнат стил на А. Гуляшки.

Като основен мотив в творчеството на Гуляшки е отбелязана жизнената равностметка, надхвърляла рамките на единичната личност и прераснала в оценка на цяла историческа епоха, който мотив го свързва тематично с другия представител на това поколение — Камен Калчев. Общо между двамата белетристи и е необикновеното разнообразие на жанровете, както и широкият тематичен диапазон. У К. Калчев мотивът за равностметката придобива автобиографичен характер. Хаджикосев вижда обогатяването на темата и в комплицираното представяне на романтичното — с готовността за саможертва, от една страна, и желанието да се доживее победата, от друга. Във взаимодействието им и взаимната обусловеност на тези две страни се изразява сложността на въпроса за същността на романтичния идеал, за равновесието между патетичното и земно-практическото му начало. При К. Калчев романтичното има собствена интерпретация и се състои не само в пресъздаване и преосмисляне на ремсовата младост, а и във верността към истината. Ето как С. Хаджикосев характеризира тази страна от идейната цялост на творчеството му:

„В центъра на творбата стои идеята за верността към истината, схващана не като някаква абстрактна, метафизическа формула, останала недостъпна и за своето писание, а като сбор от конкретни истини, като мъчително налукчане на върната посока, като преданост на комунистическия идеал“ (с. 113—114).

Направени са наблюдения върху самостоятелните жанрови особености на мемоарно-художествената творба „Как търсих бялцето си“, отликите в композицията, диалога; склонността на писателя към документално-прозаичните жанрове е илюстрирана с посветената на Г. Димитров повест „Разминаване“. Хаджикосев оценява положителните страни на произведението, но изтъква и слабостите в изграждането на централния

образ, подвеждането по една преднамерена сантименталност, поставянето на акценти върху неподходящи герои.

Павел Вежинов присъства в изследването с романа си „Малките приключения“. В него преобладаващ е патосът на отрицанието. Основен компонент на творбата е антиромантичното, изразено в отсъствието на позитивен граждански идеал у героите потребители. Романтичното като допълнителен елемент С. Хаджикосев открива в образа на Атанас и любовта му към Мери.

Като изяснява, че романтичното не е основна проблема в творчеството на Гуляшки, Калчев и Вежинов, авторът доказва органичната връзка на романтичното със социалистическата литература, където той е отражение на една обществена действителност и се предполага от патоса на съзиданието.

Наред с положителните страни на книгата трябва да се отбележи известната ѝ фрагментарност и неорганизираност. Въпреки направените съставки първата глава остава впечатлението за последователно изброяване на младите творци. Не е очертана общата им физиономия на поколение. Безспорно това е много трудно, но е необходимо. Общо книгата има нещо незавършено. Това произтича от малко претендиозното ѝ заглавие „Проза и време“ и означава пълно представяне на съвременния литературен процес, предполага една по-обемна и цялостна разработка. Въпреки това с наблюдавания си, точните анализи и критическа отзивчивост С. Хаджикосев е създал една полезна и навременна книга.

Клео Протохристова

STOSUNKI LITERACKIE POLSKO-BULGARSKIE.

Studia. Pod redakcją, Jerzego Slizinskiego, PAN, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdansk, 1971, 205 s. (Полско-български литературни отношения. Студии. Под редакцията на Йези Шлизински. ПАН, Вроцлав — Варшава — Краков — Гданск, 1971, 205 с.).

Културните връзки между България и Полша се коренят в далечното минало. Добили по-определени форми някъде през 30-те години на XIX в., когато голям брой полски емигранти намират убежище в българските земи на Османската империя, те се разширяват след нашето Освобождение и особено след възстановяването на полската държава през 1918 г. В годините след Втората световна война културните взаимоотношения между двете страни добиват нов, още по-голям тласък, поставят се на най-широка основа.

В един такъв период от близо век и половина в историята на българско-полските културни отношения се натрупват много факти и събития, които са ярко доказателство за създадени вече традиции в тази насока.

Ако се обърнем обаче към въпроса за изследването на тези взаимоотношения, на създадените богати традиции, ще се убедим, че те съвсем не са достатъчни както от българска, така и от полска страна. Изключението тук правят изследванията на проф. Емил Георгиев върху българо-полските литературни връзки през епохата на Българското възраждане,¹ на Ванда Петрова-Смоховска за Теодор Томаш-Йеж (З. Милковски)² и за М. Чайковски, на проф. Кую Кув за творчеството на Мария Конопнишка в България,³ на акад. Петър Динев за българските преводи на „Пан Талеуш“ и творчеството на А. Мишкевич в България,⁴ на Терезия Домбек-Виргова за полонистичната дейност на Боян Пенев и Дора Габе,⁵ на Хенрика Чайка за възприемането на българската литература в Полша до Първата световна война.⁶

И все пак, ако анализираме посочените изследвания, ще се натъкнем на следните факти: първо, те разглеждат само отделни проблеми от българо-полските литературни връзки и, второ, повечето от тях се отнасят за по-ранния период; малко са изследванията за периода между двете световни войни и липсват такива за времето от Втората световна война насам.

Сериозен опит за запълване на някои от празните в разработването на тази проблематика се прави с изданията по инициатива на Комитета по славистика при Полската академия на науките сборник, включващ 15 статии, посветени на българо-полските ли-

¹ Ем. Георгиев. Българо-полски литературни връзки в епохата на Българското възраждане. Очерк. — Год. на СУ, Фил. ф-т, т. 51, 1956, кн. 1/1955, с. 488—600.

² Ванда Смоховска. България в творчеството на Зигмунд Милковски (Теодор Томаш Йеж), БАН, 1955; Михайл Чайковски — Садък паша и Българското възраждане, БАН, 1973.

³ К. Кув. Мария Конопнишка в България. — Год. на СУ, Фил. ф-т, т. 54, 1960, кн. 3/1959, с. 633—679.

⁴ P. Dinekow. Bułgarskie przekłady Pana Tadeusza — Pamiętnik Słowiański, t. VI, 1957 (1958), s. 17—30; от същия автор е и уводът към новото издание на „Пан Талеуш“ (превод на Бл. Димитрова, С., 1959).

⁵ T. Dabek-Wirgowa. Działalność polonistyczna Bojana Penewa. — Pamiętnik Słowiański, t. IX, 1959, s. 149—177; Twórczość przekładowa Dory Gabe, Wrocław, 1969.

⁶ H. Czajka. Recepcja literatury bułgarskiej w Polsce do I wojny światowej — Pamiętnik Słowiański, t. XIII, 1963.